

Heli Kiekara
Jenniina Ojamäki
Diakonia-ammattikorkeakoulu
Sosiaali- ja terveysalan ammattikorkeakoulututkinto
Sosionomi (AMK)
Opinnäytetyö, 2020

VAMMAISTEN LASTEN OSALLISUUDEN LI- SÄÄMINEN LASTENYKSIKÖ KIELOSSA

TIIVISTELMÄ

Heli Kiekara ja Jenniina Ojamäki

Vammaisten lasten osallisuuden lisääminen lastenyksikkö Kielossa

32 sivua ja 1 liite

Kevät 2020

Diakonia-ammattikorkeakoulu

Sosiaali- ja terveysalan ammattikorkeakoulututkinto

Sosionomi

Opinnäytetyö oli työelämälähtöinen ja sen tarkoituksena oli lisätä vammaisten lasten osallisuutta lastenyksikkö Kielossa. Vammaisten lasten osallisuus on noussut puheeksi lähivuosina. Myös lastenyksikkö Kielossa siihen on kiinnitetty entistä enemmän huomiota. Kielossa on monenlaisia lapsia ja heidän osallisuutensa on toteutunut vaihtelevasti.

Tutkimme osallisuuden toteutumista teemahaastatteluiden avulla. Toteutimme kuusi haastattelua ja haastateltavat olivat eri ammattialojen edustajia (lähihoitaja, sairaanhoitaja, sosionomi). Tarkoituksena oli laatia haastatteluista nousseiden asioiden pohjalta kehittämissuhteita osallisuuden lisäämiseksi lastenyksikkö Kieloon. Aineisto analysoitiin sisällönanalyysillä.

Teemahaastatteluiden tuloksissa kehittämissuhteiksi nousivat havainnointi, puhumattoman lapsen kuuleminen sekä leikin merkitys. Pidimme tärkeimpänä tuloksena leikin merkitystä vammaisen lapsen kuntoutuksessa osallisuutta lisäävänä tekijänä. Kehittämissuhteiden pohjalta moniammatillinen työyhteisö pystyy helposti kehittämään uusia toimintatapoja lapsen osallisuuden lisäämiseksi kuntoutuksessa.

Asiasanat: osallisuus, lapsi, vammainen, leikki

ABSTRACT

Heli Kiekara, Jenniina Ojamäki

Adding participation of disabled children at Children's unit Kielo

32 pages, 1 appendix

Spring, 2020

Diaconia University of Applied Sciences

Bachelor's Degree Programme in Health Care, Social Services

Registered Nurse, Bachelor of Social Services

The topic for this thesis came from the working life and the aim was to add participation of disabled children at Children's unit Kielo. Disabled children's involvement has been a topic of discussion in recent years and more attention has also been paid on it at Kielo unit. There are many kinds of children at Kielo and their participation has varied.

Children's involvement was explored by theme interviews. Six interviews were conducted to different professionals such as practical nurses, nurses and bachelor of social services. The purpose was to compile improvement ideas based on the material gained through the interviews. The material was analysed with content analysis.

According to the theme interviews, the improvement targets were observation, importance of playing and hearing a child with speech impairment. The most important finding was the significance of playing as a part of adding participation in rehabilitation. Now, based on the improvement suggestions, this multi professional work community can easily develop new ways of getting disabled children participate more in the rehabilitation process.

Keywords: participation, children, disability, play

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	4
2 KUNTOUTUJANA VAMMAINEN LAPSI	6
2.1 Vammaisuus käsitteenä ja vammaiskäsitteen historiaa	6
2.2 Vammaisen lapsen oikeudet ja etu	9
2.3 Lapsen tuen tarpeen arviointi	9
2.4 Havainnointi ja dokumentointi	11
3 VAMMAISEN LAPSEN OSALLISUUDEN LISÄÄMINEN	12
3.1 Osallisuus kuntoutuksen onnistumisen edellytyksenä	12
3.2 Lapsen oikeus osallistua kuntoutukseensa	14
3.3 Vammaisuuden vaikutus osallisuuteen	15
3.4 Leikin merkitys osallisuuteen	16
4 TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN	20
4.1 Laadullinen kehittämistutkimus	20
4.2 Teemahaastattelujen toteuttaminen	21
4.3 Teemahaastattelujen sisällönanalyysi	22
5 OPINNÄYTETYÖN TULOKSET	23
6 POHDINTA	26
LIITE 1. TEEMAHAASTATTELUKYSYMYKSET	32

1 JOHDANTO

Opinnäytetyön aiheena on vammaisen lapsen osallisuuden lisääminen ja aihe oli työelämälähtöinen. Aihe oli lähtöisin lastenyksikön halusta kehittää vammaisten lasten osallisuutta. Vammaisten osallisuus on edelleen vaihtelevaa, vaikka vammaissopimuksessa (artikla 3 ja 4) lukee, että vammaisia henkilöitä on kuultava kaikissa heitä koskevissa asioissa (Draft convention on the rights of persons with disabilities). Opinnäytetyö toteutettiin teemahaastatteluiden avulla.

Opinnäytetyötä luettaessa on hyvä muistaa osallisuuden, osallistumisen ja osallistamisen eroavaisuudet. Vuorovaikutus, joka toteutuu yksilön ja yhteisön välillä on osallisuutta, jota opinnäytetyömme käsittelee. Osallistuminen ja osallisuus ovat toisiinsa liittyviä, mutta osallistumisella tarkoitetaan konkreettisempaa päätöksentekoa ja osallistamisessa henkilö taas on passiivinen toimija, jota vaaditaan osallistumaan johonkin. (THL. Vammaispalvelujen käsikirja. Vammaisten ihmisten osallisuus 2019.) Osallisuuden toteutuessa lapselle annetaan mahdollisuus vaikuttaa hänelle tärkeissä asioissa. Lasten osallisuuteen vaikuttavat keskeisesti toimijuus, valtaisuus sekä sosiaalinen ja toiminnallinen osallisuus. Etenkin vammaista lasta kuullessa kysytään asiasta vanhemmilta ja asia ilmaistaan perheen mielipiteenä, jolloin lapsi liitetään mielipiteeseen, vaikka häntä ei olla edes kuultu. Lapsen näkökulman pitäisi vaikuttaa häntä koskeviin asioihin ja lapsen tulee antaa olla oman elämänsä päähenkilö. (Ahonen, Honkanen, Olli, Ronimus & Seppänen 2018, 2-3.)

Opinnäytetyöprosessia aloittaessamme tutustuimme laajasti aihetta koskevaan kirjallisuuteen ja materiaaliin. Haastatteluissa nousseiden aiheiden pohjalta valitsimme kirjallisuudesta ja materiaaleista opinnäytetyöhömme sopivat, joita käytimme lähteinä. Opinnäytetyön tekijät valmistuvat varhaiskasvatuksen opettajiksi. Tämänkin takia opinnäytetyössä tulee vahvasti esiin varhaiskasvatuksellinen näkemys.

Opinnäytetyön tuloksena laadittiin kehittämissuunnitelmia lasten osallisuuden kehittämiseksi lastenyksikkö Kielossa. Opinnäytetyö luovutetaan lastenyksikkö Kieloon ja se on heidän käytettävissään. Kehittämissuunnitelmien pohjalta moniammatillinen työyhteisö pystyy helposti kehittämään uusia toimintatapoja lapsen osallisuuden lisäämiseksi kuntoutuksessa.

2 LASTENYKSIKKÖ KIELO

Opinnäytetyö tehtiin yhteistyössä lastenyksikkö Kielon kanssa. Lastenyksikkö Kielo sijaitsee Antinkartanon kuntoutuskeskuksen alueella. Antinkartano taas kuuluu Satasairaalan sosiaalipalveluihin. Antinkartanon kuntoutuskeskuksen alueeseen kuuluu yksiköistä, joista jokainen on erikoistunut kehitysvammaisuuden eri osa-alueille.

Kiello on jaettu neljään soluun A, B, C ja D. Kielossa on asiakaspaikkoja 18 ja asiakkaat voivat olla kuntoutus-, lyhytaikais- tai pitkäaikaisasiakkaita. Opinnäytetyötä tehdessä Kielossa oli 6-17 vuotiaita lapsia. Kielossa voi olla monenlaisia lapsia, joilla on joitain erityisvaikeuksia. Asiakas voi olla moni- ja vaikeavammainen lapsi, joka tarvitsee erityistä tukea ja apua arjessa. Lapsella voi olla psyykkisiä oireita, neuropsykiatrisia oireita, lapsi voi tarvita tukea oppimisessa, ymmärtämisessä, kommunikoinnissa, toiminnanohjauksessa tai lapsella voi olla haastavaa käytöstä (Satasairaala. Lastenyksikkö Kiello). Yksikössä työskentelee hoitajat, ohjaajat sekä sairaanhoitajat. Lisäksi Kielossa tehdään moniammatillista yhteistyötä monien eri Antinkartanon kuntoutuskeskuksen ammattilaisten kanssa.

Yksikössä asiakkailla on viikko- tai päiväjärjestys, jotka tukevat arkea ja kuntoutusta. Viikko- tai päiväjärjestys on jokaisella lapsella yksilöllinen lapsen tarpeiden mukaan. Asiakkaan mukaan viikko- tai päiväjärjestys voi olla myös asiakkaan huoneessa kuvitettuna. Asiakkaista on vaikea kertoa tarkemmin, koska jokainen lapsi on erilainen ja jokaisella on omia keinoja osallisuuteen ja kuntoutukseen.

3 KUNTOUTUJANA VAMMAINEN LAPSI

Vammaisuus on äärettömän monimuotoinen käsite. Kun puhutaan vammaisesta lapsesta kuntoutujana, määrittelee kuntoutusprosessia enemmän vamma kuin lapsen ikä. Tässä opinnäytetyössä emme ole rajanneet lapsen ikää, sillä ikää tärkeämpi tekijä on vamma ja sen vaatima tuen tarve.

Seuraavissa luvuissa käsittelemme vammaisuuden määritelmää ja vammaiskäsityksen kehitystä yhteiskunnassamme. Selvitämme moniammatillisen yhteistyön toimintaa vammaisen lapsen kuntoutusprosessissa sekä tuen tarpeen arvioinnin merkitystä ja sen työkaluja.

3.1 Vammaisuus käsitteenä ja vammaiskäsitteen historiaa

YK:n vammaissopimuksessa vammaiseksi henkilöksi määritellään henkilö, jolla on pitkäaikainen ruumiillinen, henkinen, älyllinen tai aisteihin liittyvä vamma, mikä voi estää täysimääräisen osallistumisen yhteiskuntaan yhdenvertaisesti muiden kanssa. Vammaisuus on siis kokonaisvaltainen käsite, johon liittyy yhteiskunnan ja sen rakenteiden vaikutus. (Sosiaali- ja terveysministeriö 2018.)

Jotta voisimme ymmärtää vammaisuuden käsitettä nyky-yhteiskunnassamme, meidän on tunnettava kehityksen historiaa ja terminologiaa. Länsimaissa vammaisuuden historialliset juuret sijoittuvat 1800-luvulle. Kaupungistuminen, teollisuus ja lääketieteen merkityksen vahvistuminen erottivat vammaiset omaksi ihmisryhmäkseen. Nämä ihmiset eivät kyenneet suoriutumaan töistä vaadittavalla tavalla, mikä aiheutti työttömyyden myötä köyhyyttä ja riippuvuutta muista ihmisistä. (Vehmas 2013.)

Kehitysvammaisten laitossijoitukset alkoivat 1900-luvun alkupuolella. Vammaisuus miellettiin Jumalan rangaistukseksi, mutta moraalinen velvoite pakotti kirkkoa huolehtimaan vammaisista, ajan terminologialla ”tylsämielisistä”. Tämä ideologia asetti vammaiset vähemmän inhimillisiksi ihmisiksi ja oli perusteltua sulkea laitoksiin. Toisen maailmansodan jälkeen säädetyssä vajaamielislaisissa yhteiskunnallisten instituutioiden asemaa vahvistettiin, minkä takia laitoshoidon määräytyi kehitysvammaiselle keskeiseksi asumismuodoksi. (Oikkarinen & Pölkki 2012, 65-73.)

Vammaisuutta on ajateltu yhteiskunnallisena ongelmana, jota on 1800-luvulta lähtien kontrolloinut lääketiede. Lääketieteellisesti vammaisuus on määritelty erilaisten sairauksien ja oireiden kautta, joita on pyritty parantamaan, kuntouttamaan ja näin sopeuttamaan henkilö yhteiskuntaan. Lääketieteellä on edelleen suuri merkitys vammaisuutta määriteltäessä. Lääketieteellinen diagnoosi on yhä ehtona palveluiden saamiselle. (Vehmas 2013.)

70-luvun lopulla laki uudistui ja alettiin korostaa kehitysvammaisen sopeutumista yhteiskuntaelämään. 70-luvulla lääketieteen rinnalle alkoi kehittyä sosiaalinen malli, jossa alettiin painottaa näkökulmaa, jonka mukaan sairaudet ole vammaisuuden ja syrjäytymisen syy. Vammaisuus onkin seuraus yleisistä arvopohjista, asenteista ja toiminnoista, jotka vallitsevat yhteiskunnassamme. Vammaisten henkilöiden ongelmat oppimisen, osallisuuden tai perheen perustamisen suhteen eivät selity lääketieteellisten diagnoosien vaan kulttuuristen ja yhteiskunnallisten tekijöiden perusteella. Sen sijaan, että yritettäisiin kuntouttaa liikuntavammainen henkilö, tulisi varmistaa esteetön liikkuminen liikuntavammaiselle. (Oikkarinen & Pölkki 2012, 65-73, Vehmas 2013.)

Vasta 2000-luvulla on alkanut kehitysvammahuollon rakenteellinen muutos, jossa keskitytään myös ympäristöjen muuttamiseen saavutettavimmiksi. Vuonna 2006 hyväksyttiin YK:n vammaissopimus, jonka Suomi ratifioi vuonna 2016. Sopimus täydentää aiempia ihmisoikeussopimuksia ja vahvistaa niiden toteutumista vammaisten henkilöiden osalta. Syrjintä vammaisuuden perusteella kielletään ja mahdollistetaan erityiskohtelu tasa-arvon saavuttamiseksi. Sopimus velvoittaa

yhteiskunnan asennemuutoksen toteuttamiseen vammaisuutta kohtaan. Sopimuksessa tunnustetaan vammaisten henkilöiden ihmisarvo ja vahvistetaan, että kaikki ihmisoikeudet ja perusvapaudet kuuluvat kaikille vammaisille henkilöille. Tätä kansainvälistä sopimusta tulee kunkin maan soveltaa kansallisella tasolla omassa lainsäädännössään. Artikkelissa painotetaan vammaisten henkilöiden osallisuutta päätöksenteossa. (Sosiaali- ja terveysministeriö 2018; Oikkarinen & Pölkki 2012, 41-45.)

Ratifioidessaan sopimuksen Suomi sitoutui noudattamaan sitä. Sen perusteella on laadittu YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksien yleissopimuksen kansallinen toimintaohjelma 2018-2019 (Oikeus osallisuuteen ja yhdenvertaisuuteen), jossa pyritään varmistamaan vammaisten henkilöiden täysimääräiset ihmisoikeudet ja perusvapaudet sekä edistämään niiden toteutumista. Ohjelmassa korostuu osallisuuden sekä esteettömyyden ja saavutettavuuden merkitys muiden oikeuksien toteutumisen edellytyksenä. Tärkeänä tavoitteena on tietoisuuden lisääminen vammaisten henkilöiden oikeuksista. Toimintaohjelmaa laadittaessa on kuultu vammaisjärjestöjä ja vammaisia henkilöitä. (Sosiaali- ja terveysministeriö 2018.) Tärkeää on nimenomaan huomata, että edellä mainitut muutokset täyttyvät kuitenkin vasta kehitysvammaisten henkilöiden kokemuksista ja reaktioissa palveluihin (Oikkarinen & Pölkki 2012, 65-73).

Asenteet ja käsitykset vammaisuudesta ovat siis muuttuneet valtavasti ja kehitys on verrattain tuoretta. Vammaisten lasten kanssa työskentelevän henkilökunnan ikärakenne on kuitenkin laaja. Voidaan ajatella, että vammaisten lasten kanssa työskentelevä henkilökunta ovat saaneet hyvinkin erilaista koulutusta riippuen opiskeluajankohdasta. Varsinkin vammaisten lasten osallisuutta käsittelevä keskustelu on varsin tuoretta.

3.2 Vammaisen lapsen oikeudet ja etu

YK:n vammaissopimuksen 7. artiklassa kirjoitetaan, että sopimus varmistaa, että vammaiset lapset voivat nauttia kaikista perusvapauksista ja ihmisoikeuksista yhdenvertaisesti ja täysmääräisesti muiden lasten kanssa (Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö 2018).

Erytispedagogiikassa vammaisuutta on tarkasteltu perinteisesti professionaalista näkökulmasta, eli alan ammattilaisten tarpeiden pohjalta. Tällaisessa tutkimuksessa ongelmana on ammattilaisten asiantuntijuuden korostuminen yli asiakkaiden omien kokemusten, mikä on ilmentänyt vammaisuutta yksilön poikkeavuutena, erilaisuutena ja negatiivisena kohtalona. (Vehkakoski 2006, 18.)

Sosiaalisella vammaistutkimuksella ja yhteiskuntatieteellisellä lapsuustutkimuksella voidaan katsoa olevan yhteiset tavoitteet. Tutkimuksessa pyritään tarkastelemaan syrjinnän ja eriarvoisuuden rakentumista, lapsuuden muotoutumista ja lapsien asemaa yhteiskunnassa sekä lasten oikeuksien toteutumista. Tavoitteita ovat lapsuuden aseman parantaminen ja näkyväksi tekeminen. Tutkimukselle ominaista on lasten toimijuuden tunnistaminen ja vahvistaminen. (Vehkakoski 2006, 23.)

Vammaisia lapsia tarkasteltaessa riskinä onkin, että huomio kiinnittyy vammaisuuden kontekstiin, ja jää huomiotta, että vammaisilla lapsilla on ensisijaisesti samat oikeudet ja tarpeet kuin muillakin lapsilla. Viimeaikaisemmissa vammaistutkimuksissa on onneksi painotettu vammaisten lasten omia näkemyksiä ja kokemuksia. (Vehkakoski 2006, 25.)

3.3 Lapsen tuen tarpeen arviointi

Vammaisen lapsen kuntoutusprosessissa ammattilaiset tekevät tiiviisti yhteistyötä muun muassa varhaiskasvatuksen kanssa. On tärkeää ymmärtää, millä perusteiden tuen tarvetta arvioidaan ja mitä eri tukimuodot sisältävät ja tarjoavat lapselle. Varhaiskasvatuksen on tehtävä yhteistyötä sosiaali- ja terveydenhuollon

kanssa, jos se on tarpeellista lapsen tarvitsevan tuen ja palveluiden kokonaisuuden arvioimiseksi, suunnittelemiseksi ja toteuttamiseksi (L540/2018).

Tällä hetkellä varhaiskasvatuksessa ei (vielä) puhuta kolmiportaisesta tuesta, joka tunnetaan esimerkiksi koulumaailmassa ja esiopetuksessa. Kolmiportaisuus tarkoittaa yleistä tukea, tehostettua tukea ja erityistä tukea. Kaiken perustana on hyvä ja laadukas peruspedagogiikka, joka sisällään oppimisympäristön rakentamisen ja arjen strukturoimisen. Yleisen tuen piirissä tehostetaan arjen strukturointia. Yleisen tuen piirissä yksilöllisiä menetelmiä käytetään koko ryhmässä. (Pori 2016.)

Tehostettu tuki on suunnattu lapsille, joille yleinen tuki ei ole riittävää. Tarve perustuu havainnointiin perustuvaan huoleen lapsen kasvusta, kehityksestä ja oppimisesta. Huoli otetaan puheeksi vanhempien kanssa ja lapsen vahvuudet, tuen tarpeet sekä kehityksen tavoitteet kirjataan ylös. Huolen puheeksi otto saattaa vaatia useita puheeksi ottokertoja. Keinona käytetään rakenteellisia tukitoimia. Tehostettua tukea vaativa lapsi tarvitsee yksilöllistä, suunnitelmallista ja pitkäjänteistä tukea, mitä voidaan tarjota moniammatillisessa yhteistyössä muiden toimijoiden kanssa. (Pori 2016.)

Erytistä tukea tarjotaan niille lapsille, joilla kasvun, kehityksen tai oppimisen tavoitteet eivät täyty riittävästi muuten. Yleensä taustalla voivat olla lapsen vakava sairaus tai vamma. Erytinen tuki on kokonaisvaltaista ja suunniteltua. Tärkeää on taata lapselle mahdollisuus onnistumisen kokemuksiin ja näin itsetunnon vahvistamiseen. Erytisestä tuesta voidaan tehdä päätös jo ennen esiopetuksen alkamista, jos ilmenee, että esimerkiksi lapsen vamman vuoksi opetusta ei voida järjestää muulla tavoin. Erytistä tukea tarvitsevalla lapsella on myös oikeus tarvittaessa avustaja- tai apuvälinepalveluihin. (Pori 2016.)

Varhaiskasvatussuunnitelman luvussa viisi määritellään tuen tarve. Tärkeää on, että varhaiskasvatus järjestetään yhteistyössä lapsen ja huoltajan kanssa. Sen lisäksi lapsi voi saada tukea myös muiden palvelujen kautta. Merkittävästi esiin nousee lapsen oikeus osallisuuteen ja lapsen mielipiteen huomioon ottaminen. (Pori 2019.)

3.4 Havainnointi ja dokumentointi

Havainnointi, haastattelu ja kirjaaminen ovat olennainen osa ammattilaisen työtä, jota tehdään tiiviissä ammatillisessa yhteistyössä. Havainnointi on ainoa työkalu tehdä näkyväksi lapsen kehitys ja ammattilaisen oma toiminta. Havainnointi on tärkeää, jotta pystyisimme ymmärtämään lasta ja hänen tarpeitaan. Havainnointia voidaan suorittaa yksittäin, pienryhmissä tai havainnoimalla koko ryhmää. Havainnoinnin kohteena voivat olla toimintatuokiot, oma toiminta, kasvatusympäristöt, kasvuyhteisöt tai esimerkiksi juuri osallisuuden toteutuminen. Havainnoinnissa tärkeää ovat aito läsnäolo, keskittyminen, avoimuus sekä ymmärrys havainnoitavasta asiasta. Oma läsnäolomme voi vaikuttaa lapsen tapaan toimia. On tärkeää pystyä tunnistamaan tilanteeseen vaikuttavat tekijät, lapsen vahvuudet ja valmiudet sekä kyetä näkemään lapsen todellinen toiminta tavoitteiden takaa. Havainnoinnin tavoitteina ovat kokemuksien kuvaileminen arkikielellä, olettusten paikkansapitävyyden vahvistaminen ja uusien oivallusten löytäminen. Tehdyt havainnot ovat tärkeä kirjata ylös, jotta niihin voi palata myöhemmin ja niitä voidaan vertailla. Perinteisen kirjaamisen ohella muita havainnointikeinoja, kuten videointia, kuvaamista tai äänittämistä voi yhtä lailla käyttää. Havainnoinnin avulla saadaan tietoa lapsen tilanteesta ja kehityksestä. Näiden pohjalta pystytään suunnittelemaan lapsen tarpeita tukevia toimintoja. Merkintöjen tulee perustua toiminnan järjestämiseen ja niiden tulee olla asiallisia. On tärkeää pitää mielessä, että lapsen vanhemmilla on oikeus lukea lapseensa liittyvät kirjaukset. (Sosiaalivirasto & Aaltonen 2008, 44-45.)

Varhaiskasvatuksen perusteissa säädetään, että lapsen mielenkiinnon kohteet ovat toiminnan perusta. Selvittääksemme ne, meidän on harjoitettava havainnointia. Lapsihavainnointi on lapsilähtöisen toiminnansuunnittelun pohja. Havainnoinnin perusteella pystytään myös rakentamaan kasvatusyhteistyötä vanhempien kanssa. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa havainnointi tulee siis vahvasti esille. Havainnointi tulee tapahtua yhteistyössä ja havainnoinnin kohteena tulee olla kaikki toiminta leikistä ohjattuihin tuokioihin. (Pori 2019.)

Lähtökohtana on tunnistaa ja erottaa se, mistä lapsen tuen tarpeessa on kyse. Lapsella ei ole ongelmia, hänellä on vain puutteellisia taitoja, joita ammattilaisen tehtävänä on kehittää. Ammattilaisen tehtävä on nähdä lapsen käytöksen taakse. Työkalut nähdä lapsen käytöksen taakse ovat juuri pitkäjänteinen, intensiivinen ja empaattinen havainnointi. (Henkilökohtainen tiedonanto 16.10.2019.)

4 VAMMAISEN LAPSEN OSALLISUUDEN LISÄÄMINEN

4.1 Osallisuus kuntoutuksen onnistumisen edellytyksenä

Jotta sosiaalipalvelu tuottaa asiakkaalle hyötyä, vaatii se asiakkaan aktiivista osallistumista palveluun. Sosiaalipalveluja käyttävien osallistuminen palvelujen kehittämiseen on ollut sosiaalialan keskustelun ytimessä viime aikoina. Se on herättänyt paljon mielipiteitä puolesta ja vastaan sekä palvelujen käyttäjien että ammattilaisten keskuudessa. (Palsanen 2015, 1.) Asiakslähtöisestä ajattelusta on etsitty ratkaisua sosiaalialan murroksessa, jossa palvelujen uudistamisen tarve on välttämätön. Katsotaan, että nykyiset tuotantolähtöiset prosessit eivät mahdollista ammattilaisten osaamisen hyödyntämistä palvelukokonaisuudessa ja asiakkaat hukkuvat palvelun rakenteisiin. Suomen lainsäädäntö ja monet valtakunnalliset kehittämisohjelmat tukevat asiakslähtöisen ajattelun toteutumista. Esimerkkejä kehittämisohjelmista ovat muun muassa Sosiaali- ja terveysministeriön KASTE-ohjelma sekä Tekesin innovaatiot sosiaali- ja terveyspalveluissa 2012-2015. Sosiaalityön muutos on kuitenkin hidasta ja vaatii sekä asiakkailta että ammattilaisilta pitkäjänteisyyttä. (Leväsuoto & Kivisaari 2012, 5; Vänskä, Siipari, Pollari & Huisman 2018, 7.)

Työelämässä viime aikoina tapahtuneet muutokset nojaavat myös asiakas- ja kumppanuuslähtöiseen ajatteluun. Työelämän organisaatiot ovat muotoutuneet tiimipohjaisiksi ja matalarakenteisemmiksi. Tiimit toimivat asiakslähtöisesti ja

joustavasti omaa toimintaansa itsenäisesti kehittäen. Työ tapahtuu yli organisatorajojen ja on aiempaa yhteisöllisempää. Sosiaalialalla tätä asiakaslähtöistä tiimityötä kutsutaan moniammatilliseksi yhteistyöksi. Haasteita työlle ovat luoneet roolien muodostuminen, vastuun määrittely, yhteisen tiedon luominen käytännössä sekä vuorovaikutustaitojen oppiminen. (Isoherranen 2012, 5.) Kumppanuuslähtöisen kehittämisen keskeisiä elementtejä ovatkin dialogisuus, yhdenvertaisuus, yhdessä ja toisilta oppiminen, osaamisen kehittyminen sekä mahdollisuus vaikuttaa kehittämistyöhön liittyvään päätöksentekoon. Kumppanuuden syntyminen vaatii aikaa, mutta parhaassa tilanteessa kumppanuus toteutuu kaikissa kehittämisprosessin vaiheissa. (Pätynen, 2018; Kostilainen, Nieminen & Diakonia-ammattikorkeakoulu 2018, 124.)

Sosiaalisen kuntoutuksen onnistuminen edellyttää asiakkaan aktiivista osallisuutta. Osallisuuden syntyminen on kuitenkin haastavaa ja sitä on pyritty ratkomaan muun muassa tuomalla kuntoutuksen asiakkaat ammattilaisten yhteistyökumppaneiksi palvelujen kehittämisessä ja toteutuksessa. Yhteistyötä voidaan tehdä monella eri tavalla. Moninaisuuteen perustuvaa yhteiskehittämistä ovat esimerkiksi ammattilaisen ja vertaisohjaajan työparityöskentely, kokemusasiantuntijoiden ja ammattilaisten yhdessä toteuttama palvelun arviointi tai ihan vain asiakkaan kanssa keskusteleminen arkisesti hänen tilanteestaan. Myös laajoja kehittämisprosesseja voidaan toteuttaa yhteiskehittämisen lähtökohdasta. (Kostilainen ym. 2018, 118–120.) Kuntoutukseen osallistuneiden lasten vanhemmat ovat tutkimusten mukaan sitä mieltä, että lapsen äänen kuulumisen korostamiselle on tarvetta kuntoutusprosessin kaikissa vaiheissa (Järvikoski, Martin, Autti-Rämö & Härkäpää 2013, 30).

Menetelmä, jota käytetään kehittämisprosessissa, valitaan tarpeen sekä kehittämisprosessin vaiheen, sisällön ja tavoitteiden mukaan. Osallistavia kehittämismenetelmiä voidaan käyttää muun muassa ideointiin, suunnitteluun, projektinhallintaan, osallistamiseen, tiedonkeruuseen sekä arviointiin. (Pätynen, 2018.) Perusajatuksena osallistavassa kehittämisessä ovat kaikkien asianomaisten osallistuminen alusta asti, osallistujien välinen luottamus, moniäänisyys sekä asiakas–ammattilainen–vastaroolien liudentaminen (Kostilainen ym. 2018, 120).

Tutkimukset osoittavat asiakaslähtöisyyden lisäävän sosiaali- ja terveystalvveluiden kustannustehokkuutta ja vaikuttavuutta. Tulokset osoittavat myös, että asiakkaiden ottaminen mukaan sosiaali- ja terveystalvveluiden suunnitteluun parantaa palveluiden laatua. Jotta asiakas- ja kumppanuuslähtöistä kehittämistä voitaisiin kehittää edelleen, täytyy kiinnittää huomiota seuraaviin seikkoihin. Ensinnäkin asiakkaiden tulisi tulla entistä tietoisemmiksi asiakkaan oikeuksista ja velvollisuuksista sekä saada asiakkaat aktiivisiksi toimijoiksi palveluiden kohteena olemisen sijaan. Jakelukanavia tulisi myös kehittää asiakaslähtöisempään suuntaan. Jotta asiakaslähtöistä toimintaa pystyttäisiin tehokkaasti kehittämään, tarvitaan yhä enemmän tietoa ja asiakasymmärrystä. Kehitys vaatii myös palvelujen tuottajien asennemuutosta yhä asiakaslähtöisempään ajatteluun sekä asiakaslähtöisyyden huomioimista johtotasolla asti. (Virtanen 2011, 58–59.)

4.2 Lapsen oikeus osallistua kuntoutukseensa

Edellä mainittujen YK:n sopimusten pohjalta YK on antanut Suomelle huomautuksen siitä, että vammaisen lapsen oikeudet eivät toteudu riittävän hyvin. Katsotaan, että vammaisilla lapsilla ei ole ollut riittävässä määrin mahdollisuuksia ilmaista näkemyksiään itseään koskevissa asioissa. Vammaisella lapsella pitäisi olla mahdollisuus osallistua omaan kuntoutusprosessiinsa aktiivisena toimijana. Kuntoutuksen tulisi olla lapsen tarpeista lähtevää ja perheiden kanssa tehtävä yhteistyö tulisi olla työn keskiössä. Kuntoutuspalveluissa tulisi kehittää systemaattisia tapoja vahvistaa lapsen aktiivista osallisuutta ja toimijuutta arjessa hänen omassa kehitysympäristössään. (Lapsen oikeus osallistua kuntoutukseensa. Lapsen edun arviointi, 2015.)

Asiakkaiden kuuleminen kuntoutuksessa on tutkimusten mukaan usein puutteellista, mutta lasten osallistumisesta kuntoutukseensa ei ole vielä edes tutkittu. Vaikka yleisesti on tiedossa, että kuntoutuja on paras kertomaan omista tarpeistaan, usein lasten kuntoutuksessa mielipidettä kysytään vain vanhemmilta, joita pidetään asiakkaana lapsen sijasta. Esteenä vammaisten lasten kuulemiselle on usein ammattitaidottomuus kuulla ja ymmärtää heidän ilmaisutapojaan. Tähän

apuna on ammattilaisen oma halu kehittyä kommunikoimaan juuri kyseisen lapsen kanssa. Lasta kuullessa on tärkeää herkistyä juuri tämän lapsen kommunikointitavalle. (Olli, 2012.)

4.3 Vammaisuuden vaikutus osallisuuteen

Osalla kehitysvammaisista puhe ei kehity lainkaan tai puhe kehittyy vain vähän. Vamman laadun mukaan keinot kommunikointiin ovat erilaisia, eleet, ilmeet ja toiminta. Puhumattoman lapsen kanssa toimiessa jokainen voi tietoisesti oppia käyttämään niitä keinoja, mitkä toimivat juuri sen lapsen kanssa. (Vernerin. Kommunikointi.) Puhumattoman lapsen kanssa pitkään toimineilla on mahdollisuus tukea lapsen mahdollisuuksia osallisuuteen oman toiminnan avulla, vaikka aluksi vuorovaikutus voikin tuntua vaikealta ja haasteelliselta (Papunet. Tietoa vuorovaikutuksesta).

Tikoteekki on koonnut OIVA-hankkeessa LOVIT-osaavan kumppanuuden elementit. LOVIT tulee sanojen ensimmäisistä kirjaimista: läsnä, odottaa, vastaa, ilmaisee ja tarkistaa. (Burakoff.) Läsnäolo on kaiken vuorovaikutuksen perusta. Jokaisen vuorovaikutuksessa olevan tulee olla aidosti läsnä tilanteissa, koska jokainen aistii, jos toinen ei ole tilanteessa aidosti läsnä. Vaikeasti kehitysvammaisen kanssa kommunikointi vaatii usein vielä intensiivisempää keskittymistä. Läsnäolo auttaa myös havaitsemaan ne pienetkin yksilölliset vuorovaikutuksen tavat. Vaikeammin vammaisen on helposti passiivinen vuorovaikutuksessa, mikä johtuu usein toisen vuorovaikutuksessa olevan kiireestä. Vastauksen antamiselle on annettava aikaa, joskus on maltettava vain olla hiljaa. Vuorovaikutuksessa on tärkeää ilmaista jollain tavalla, että jokainen viesti on tärkeä. Ammattilaisena tulee kiinnittää huomiota viesteihin myös muuten kuin vuorovaikutuksessa eli aloitteisiin. Jokainen muuttaa keskustelutapaansa sen mukaan kenen kanssa keskustele, esimerkiksi onko kyseessä vauva vai aikuinen. Vaikeammin kehitysvammaisen kanssa tulee ilmaista asiansa myös olemuskielen avulla. Usein voi tulla tilanteita, jolloin viestin ymmärtäminen voi tuntua hankalalta. Mutta tärkeämpää on olla aidosti vuorovaikutuksessa läsnä, kuin ymmärtää asiat oikein. (Papunet. Tukea vuorovaikutukseen.)

Kommunikoinnin tukena tai välineenä voidaan käyttää kuvia, joita voi käyttää sanojen kanssa samalla tavalla. Kuvia voidaan siis käyttää ilmaisun välineenä, ymmärtämisen tukena tai päivittäisten tapahtumien selkeyttämiseen. Kuvien käyttöä suunniteltaessa tulee ottaa huomioon yksilöllisesti muisti, motivaatio, ymmärryskyky, tarkkaavaisuus, näönvarainen hahmottaminen sekä motoriikka. (Tikoteekki. Kuvat kommunikoinnissa.)

Tukiviittomien avulla voidaan tukea puhutun kielen ymmärtämistä ja tukiviittomia käytetäänkin aina puheen rinnalla. Viittomakieli ja tukiviittomat eroavat toisistaan niin, että viittomakielessä ei puhuta samalla ja tukiviittomien avulla viitotaan puheen rinnalla vain keskeiset sanat. Lapset, joille ei ole vielä toimivaa kommunikointikeinoa ja heidän kielensä kehittyä viiveellä hyötyvät tukiviittomista. Tukiviittomia käytetään siis puheen rinnalla tai puheen ymmärtämisen avuksi. On tärkeää muistaa, että tukiviittomat eivät hidasta puheen kehitystä vaan pikemminkin päinvastoin. (Tikoteekki. Viittomat kommunikoinnissa.)

Yksi menetelmä osallisuuden lisäämiseksi on keskustelumattomenetelmä (Talking Mats). Menetelmän avulla puhevammaisen henkilö pystyy ilmaisemaan omia mielipiteitään ja näkemyksiään häntä koskevista asioista. Menetelmä jäsentää ja helpottaa keskustelua. Menetelmää voidaan käyttää kaikenikäisten lasten kanssa, riippumatta siitä, mikä vaikeuttaa heidän kommunikointiaan. Menetelmästä on apua suunniteltaessa toimintoja, asetettaessa tavoitteita, palvelusuunnitelman laadinnassa ja päätäntävällän tukemisessä. (Tikoteekki. Talking Mats – keskustelumatto.)

4.4 Leikin merkitys osallisuuteen

Osallisuutta on se, että lapsi kokee olevansa merkityksellinen osa kokonaisuutta; tulee kuulluksi ja vaikuttaa omiin ja yhteisiin asioihin (THL. Mitä osallisuus on?). Lapsella on oikeus tulla kuulluksi (YK 1989) ja vaikuttaa itseään koskeviin asioi-

hin kehitystään vastaavasti (L 731/1999) ja leikki tarjoaa aikuisille näiden oikeuksien toteuttamiseen hyviä tilaisuuksia (Lasten tähden. Vammaiset lapset osaavat leikkiä - entä aikuiset?.)

Osallisuuden toteutuessa lapsi saa kokemuksia kykyjensä riittävydestä, oman roolinsa merkityksellisyydestä sekä vastuusta yhteisössä. Voidaan puhua aktiivisesta toimijuudesta. Näin lapsi voidaan nähdä päätöksentekijänä häntä itseään koskevissa asioissa eikä pelkästään aikuisen toimintojen ja kasvatuksen kohteena. Käytännössä osallisuuden toteuttaminen tarkoittaa lapsen ja hänen huoltajiensa mukaan ottamista suunniteltaessa prosessia ja arjen toimintoja. (Kronqvist & Kumpulainen 2011, 14-15, 43; Pilke 2019.)

Lapsen kuuleminen, nähdyksi tekeminen sekä osallistaminen ovat lähtökohtana laadukkaalle varhaiskasvatukselle sekä kuntoutukselle. Lapsen osallistaminen rohkaisee lasta ilmaisemaan mielipiteitä, ajatuksia ja kokemuksia, mitkä ovat yhtenä lähtökohtana varhaiskasvatuksen ja kuntoutuksen toiminnan suunnittelussa. (Heikka, Hujala & Turja 2009, 81.) Muun muassa leikin avulla lapsen omien tunteiden ja kokemusten käsittely sekä itsensä ilmaiseminen helpottuvat (Airas & Brummer 2003, 163). Kaikilla lapsilla on oikeus tulla kuuluksi ja kaikilla lapsilla on jotain sanottavaa, joskus siihen ei vain löydy sanoja. Aikuisen tehtävä onkin tarjota lapselle mahdollisuus ilmaista itseään hänelle ominaiseen tapaan. Aikuisien asenteet, kommunikaatiotaidot sekä instituutioiden rakenteelliset seikat vaikuttavat siihen, miten lapsi tulee kuulluksi. Kehittämällä toimintatapoja lasta kuuntelevimmiksi, kommunikaatiota dialogisemmaksi sekä asennoitumalla lapseen arvostavasti voi aikuinen edistää lapsen kuulluksi tulemistä. (Lasten tähden. Miten kuuntelen puhumatonta lasta; Kivinen, Mikola & Torvinen 2016.)

Leikissä aikuinen on hymyileväinen sekä nauravainen, joten leikistä tulee helposti lapselle kiva juttu. Leikin avulla saadaan vahvistettua myös lapsen ja leikittäjän sidettä ja sitä käytetäänkin mm. Theraplay-terapiassa vanhempienkin lasten kanssa. (Hujala, Turja 2017.) Lapsi oppii leikin avulla hyödyllisiä taitoja ja lasten kasvattamisessa, opettamisessa ja kuntoutuksessa on hyvä käyttää leikillisiä keinoja. Leikki edistää myös valmiuksia, joita tarvitaan kouluoppimisessa. Varhais-

kasvatussuunnitelman perusteissakin veloitetaan luomaan hyvät leikin edellytykset lapsille. Leikin kautta oppiminen on helpompaa, sillä se on hauskaa. (Lasten tähden. Vammaiset lapset osaavat leikkiä - entä aikuiset?; Hakkarainen 2008, 109-110; Hujala, Turja 2017.) Leikissä lapsi hyödyntää kokemaansa kuulemaansa ja näkemäänsä sekä jäljittelemällä että luomalla uutta. Lapsi tuo merkittäviä asioita sekä kuvitteellisesta että reaali maailmasta ja kääntää ne leikin kielelle. (Pori 2019). Leikissä oppiminen on kuitenkin molemmin puolista. Leikin avulla myös aikuinen voi oppia lapselta. (Lasten tähden. Vammaiset lapset osaavat leikkiä - entä aikuiset?.)

Leikki on lapsen maailma ja leikkiminen on lapsen tapa kommunikoida. Syntymästä asti lapsi ilmaisee itseään toiminnalla. Leikki on eri vaiheiden kautta tapahtuvaa vuorovaikutusta ja yhteisyyden luomista. (Lasten tähden. Onko pakko leikkiä (osa 2); Hakkarainen 2008, 101.) Jokainen voi ymmärtää leikkiä, koska se on käytännönläheistä toimintaa (Hujala, Turja 2017).

Teorian mukaan leikki voidaan jakaa monilla eri tavoilla, mutta pääperiaate on monissa jaotteluissa sama. Pedagogisen jaottelun mukaan leikit voidaan jakaa luoviin leikkeihin sekä sääntöleikkeihin (Helenius & Kuusi-Soots 1993, 85). Leikin kehitys on jaettu Piaget'n leikin tutkimuksen pääjaottelun mukaan pikkulapsivaiheeseen, koulua edeltävään roolileikkivaiheeseen ja noin kouluikään liittyvään sääntöleikkivaiheeseen (Helenius & LummeLahti 2013, 59). Leikki voidaan jakaa myös kolmeen osaan mielikuvitustilanteeseen, roolin ottamiseen sekä roolin mukaisen toiminnan seuraamiseen. Kaikki nämä osa-alueet ovat tärkeitä vahvistamaan sekä symboloimaan abstraktia ajattelua. Leikin avulla lapsi kehittää keskinäisiä suhteita, harjoittelee vuorovaikutusta sekä omien tavoitteiden asettelua. Leikissä oppiminen tapahtuu lapselle luontaisella tavalla. (Hujala & Turja 2017.)

Aikuinen opettaa lapselle leikin. Mutta lapsen oppiessa kommunikoimaan puhumalla, ajatellaan yleensä virheellisesti, että kommunikaation voi hoitaa puhumalla. Lasten kuunteluun tarvitaan kaikkia aisteja, sillä lapset kommunikoivat toiminnan kautta eivätkä pelkällä puheella. Leikissä mukana ovat monet aistit kuten tunteet, mielikuvitus, ajattelu, muistot, toiveet sekä keho. (Lasten tähden. Vammaisen lapsen osaavat leikkiä - entä aikuiset?; Kahri 2001, 41).

Jos haluaa kohdata lapsen, on aikuisen noustava lapsen tasolle leikkiin. Usein käytetään ilmaisua lapsen tasolle laskeutumisesta, mutta leikissä mielikuvituksen tulee nousta lentoon, eli aikuisen tulee nousta lapsen tasolle. (Lasten tähden. Onko pakko leikkiä (osa2).) Leikkiin ryhtyminen ei kuitenkaan onnistu pakosta, sillä leikin tunnusominaisuuksia ovat vapaus ja vapaaehtoisuus (Lasten tähden. Onko pakko leikkiä).

Leikkiin lähteminen voi aikuisesta tuntua hankalalta. Jotta aikuinen oppisi kuuntelemaan lasta leikissä, tulee hänen päästää irti kasvatuksellisista ja kuntouttavista tavoitteista ja yrittää suhtautua leikkiin kuten lapsi. Tärkeintä on toiminta, ei päämäärä. Aikuisen tulee malttaa pysähtyä ja olla tekemättä mitään. Kuuntelemalla, katselemalla ja jäljittelemällä lasta oppii paljon. (Lasten tähden. Onko pakko leikkiä; Lasten tähden. Vammaiset lapset osaavat leikkiä - entä aikuiset?; Kivinen, Mikola & Torvinen 2016.)

Varhaiskasvatuksessa ja usein myös kuntoutuksessa ryhmä on lapsen oppimisalusta ja ryhmäytyminen on erityisen tärkeää. Jotkut lapset tarvitsevat aikuisen tukea päästäkseen mukaan leikkiin. Kun aikuinen osallistuu leikkiin, tulee leikille uudenlainen arvo. Aikuisen osallistuminen saa lapset kiinnostumaan leikistä uudella tavalla. Aikuinen voi osallistua leikkiin eri tavoin, ei pelkästään leikkijänä. Leikkiä voi myös rikastuttaa sanoittamalla tai lisäämällä uusia esineitä. Yksi leikkiä rajoittava tekijä on vanhanaikainen toimintakulttuuri, sillä toiminta saattaa olla hyvin aikataulutettua. Tämä on kuitenkin hyvin pitkälti kiinni ammattilaisten asenteista, sillä leikille löytyy aina tilaa ja aikaa. (Kivinen, Mikola & Torvinen 2016.)

5 TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN

Opinnäytetyö on työelämälähtöinen ja aihe saatiin Sosiaalipalveluiden palvelupäälliköltä. Yksikössä koettiin tarve kehittää lasten osallisuutta kuntoutusprosessin aikana.

Aiheen valitsemisen jälkeen tutustuimme laajasti osallisuutta ja vammaisuutta käsittelevään kirjallisuuteen. Yhdeksi opinnäytetyön läpi kantavaksi lähteeksi muodostui Johanna Ollin väitöskirjatutkimukseen liittyvä Lasten Tähdien -blogi, jossa hän käsittelee vammaisten lasten osallisuutta tukevan hoitotyön mallin kehittämistä.

Opinnäytetyön tarkoituksena oli laatia haastatteluista nousseiden asioiden pohjalta kehittämis ehdotus osallisuuden lisäämiseksi Antinkartanon kuntoutusyksikkö Kieloon. Kehitysehdotuksen avulla moniammatillinen työyhteisö pystyy kehittämään uusia toimintatapoja lapsen osallisuuden lisäämiseksi kuntoutuksessa. Opinnäytetyön tekijät jatkavat osallisuuden kehittämistä tulosten perusteella kehittämistyönä harjoittelun puitteissa.

Tavoitteena oli saada esiin työntekijöiden henkilökohtaiset näkemykset osallisuuden toteutumisesta, sekä miten sitä voidaan kehittää. Tavoitteisiin pyrittiin pääsemään teemahaastattelujen avulla. Haastattelut haluttiin toteuttaa autenttisessa ympäristössä.

5.1 Laadullinen kehittämistutkimus

Opinnäytetyö on laadullinen kehittämistutkimus. Opinnäytetyön tiedonkeruun menetelmänä käytettiin strukturoituja yksilöhaastatteluja.

Kehittämistutkimuksen taustalla on ilmiö, jonka halutaan olevan kehittämisen jälkeen paremmin. Siinä yhdistyvät kehittäminen ja tutkimus sekä tuloksena syntyy

käytännön ratkaisuja. Kehittämistyön kohteena on esimerkiksi palvelu, jonka tuloksena syntyy opinnäytetyö. Kehittämistutkimus ei itsessään ole tutkimusmenetelmä, vaan kehittämiskohteen ja tilanteen mukaan käytetään eri tutkimusmenetelmiä. Se voidaan toteuttaa laadullisen tai määrällisen tutkimuksen menetelmin. (Kananen 2012, 13, 25, 45.)

Laadullinen tutkimusmenetelmä sopii aiheelle, josta tiedetään vähän, tarvitaan kirjoittamatonta tietoa tai halutaan selvittää esimerkiksi kohderyhmän näkemyksiin nojautuvaa ideaa. Se on tutkimus, jonka avulla pyritään ratkaisuihin ilman tilastollisia menetelmiä tai muita määrällisiä keinoja. (Kananen 2012, 29; Vilkkä & Airaksinen 2003, 64.)

Tiedonkeruumenetelmänä yksilöhaastattelu tuottaa tarkempaa ja luotettavampaa tietoa kuin ryhmähaastattelu (Kananen 2012, 100). Strukturoidussa haastattelussa samoja avoimia kysymyksiä kysytään kaikilta haastateltavilta samassa muodossa ja samassa järjestyksessä (Vilkkä & Airaksinen 2003, 63).

5.2 Teemahaastattelujen toteuttaminen

Opinnäytetyölle ja aineiston keruulle haettiin tutkimuslupa Satasairaалalta. Tutkimuslupa myönnettiin marraskuusta 2019 vuoden 2020 loppuun saakka.

Haastattelut toteutettiin 4. ja 5.12.2019 Satasairaalan Antinkartanon lastenyksikkö Kielon tiloissa. Haastattelukysymyksiksi valittiin viisi osallisuuden toteutumiseen liittyvää kysymystä ja niiden pohjalta arvioitiin osallisuuden toteutumista kuntoutuksessa lastenyksikkö Kielossa. Haastateltaviksi valittiin kuusi eri ammattialojen (sosionomi, sairaanhoitaja, lähihoitaja) edustajaa. Haastateltavat saivat haastattelukysymykset myös kirjallisina, jotta pystyivät vastaamaan kysymyksiin mahdollisimman tarkasti. Haastattelun kysymykset ovat opinnäytetyön liitteenä (Liite 1).

Haastattelut nauhoitettiin ja tallenteet tuhottiin aineiston käsittelyn jälkeen. Haastatteluun osallistuminen oli vapaaehtoista ja ennen haastattelua kerrottiin työn tarkoitus ja tavoitteet. Haastattelijat ovat vaitiolovelvollisia ja haastateltavat anonyymeja.

5.3 Teemahaastattelujen sisällönanalyysi

Sisällönanalyysiä voidaan käyttää laadullisen tutkimusaineiston analysointiin, kun ilmiöstä pyritään saamaan johtopäätöksiä tekemällä tiivistetty ja yleistettävä tulos. Siinä haastattelut kuvataan sanallisesti järjestämällä ne tiivistettyyn muotoon. Kun sisällönanalyysiä tehdään aineistolähtöisesti, haastattelut pelkistetään, ryhmitellään ja muodostetaan käsitteet. (Tuomi & Sarajävi, 2018, 86-90, 122.) Tässä opinnäytetyössä haastattelut analysoitiin käyttämällä aineistolähtöistä sisällönanalyysia.

Kaikki haastattelut litteroitiin vapaammalla litteroinnilla eli jätettiin pois turhat täytesanat, sillä niillä ei koettu olevan merkitystä tutkimuksen luotettavuuden kanssa. Vapaampi litterointi helpotti työtä ja suuntasi keskittymisen oleellisiin seikkoihin tutkimuksen kannalta. Tämä tarkoittaa sitä, että myös suorista lainauksista on jätetty täytesanat pois.

Litteroinnin jälkeen valittiin aineistosta kaikki osallisuuden kehittämiseen liittyvät kommentit, jotka auttavat meitä tutkimuksen tuloksiin pääsemisessä. Koska teemahaastattelut tehtiin vammaisen lapsen osallisuuden lisäämiseksi kuntoutuksessa, poimittiin kaikki osallisuuden toteutumista käsittelevät kommentit. Nämä jaettiin edelleen teemoiksi, jotka nousivat esiin jokaisessa haastattelussa. Aihepiireiksi muodostuivat havainnointi, puhumattoman lapsen kuuleminen, leikin merkitys ja muut. Analysointitavaksi valittiin teemoittelu, sillä tavoitteena oli käytännön ongelman ratkaiseminen ja teemoittelun avulla olennaisin tieto saadaan esille (Jyväskylän yliopisto).

6 OPINNÄYTETYÖN TULOKSET

Tulokset käsitellään teemojen kautta. Teemoiksi muodostuivat havainnointi, puhumattoman lapsen kuuleminen, leikin merkitys ja muut.

Havainnointi nousi esiin merkittävänä tekijänä osallisuuden toteutumisessa. Yhdeksi teemahaastattelukysymykseksi valikoitui kysymys työssä käytettävistä havainnoinnin keinoista. Jokainen haastateltava painotti sitä, että iso osa havainnoinnin onnistumista on pitkäaikainen hoito/asiakassuhde, jonka kautta luottamus syntyy ja lapsi tulee tutuksi. Näin työntekijä pystyy lapsen sanattoman viestinnän perusteella tulkitsemaan lasta. Haastatteluissa nousi esille, että havainnointi vaatii onnistuakseen aikaa, jota ei välttämättä aina ole riittävästi.

Kun oppii tuntemaan asiakkaan, niin hoitosuhde syntyy, niin silloin ainoastaan katsomalla asiakasta pystyy tunnistamaan asiakkaan olotilan.

Luottamuksellinen hoitosuhde on kaiken lähtökohta.

Puhe, teot, sanaton viestintä.. Se on havainnointia.

Pitkäaikainen, jatkuva asiakkuus auttaa havainnoinnissa.

Havainnointi toteutuu aikataulun puitteissa.

Jos olis aikaa, niin toteutuis varmaan paremmin.

Havainnointi ja puhumattoman lapsen kuuleminen limittyivät monessa vastauksessa toisiinsa. Puhumattoman lapsen kuulemisessa tärkeintä on asiakkaan tunteminen, jotta sanattomien viestien tulkinta on mahdollista. Jokaisessa haastattelussa nousi esiin, että menetelmiä puhumattoman lapsen kommunikoinnin tukemiseksi ei käytetä riittävästi tai riittävän monipuolisesti. Kun osallisuutta aiheena alettiin käsitellä, tuli kaikilla haastateltavilla mieleen yhteisöpalaveri. Yhteisöpalaveri järjestetään kerran viikossa asiakkaiden ja työntekijöiden kesken. Siinä lapset pääsevät vaikuttamaan seuraaviin asioihin: viikonlopun ruoka, toivomukset tulevan viikon ohjelmasta, päätetään kuka asiakkaista hoitaa viikon kauppa-asiat sekä muista asioista vapaan keskustelun muodossa. Ongelmaksi

nousi, että asiakkaat, jotka kykenevät sanalliseen kommunikaatioon, edustavat helposti koko asiakaskuntaa ja puhumattoman lapsen ääni ei tule kuuluviin. Työyhteisöllä on menetelmiä ja materiaalia puhumattoman lapsen kuulemiseksi, mutta niitä ei käytetä riittävästi.

Yhteisöpalavereissa ne päättää, jotka pystyy puhumaan.

Kyl ne lapset jotka ei puhu, jää helposti huomioimatta. Sit ne kumminkin aina halua syödä sitä makkaraa, mut toisaalta sitähan ne sit varmaan oikeestikkin haluaa.

Kyl ne varmaan osallistuis, jos ne sais näyttää vaikka kuvista. Onhan niist ruuistakin kuvat valmiina kansiossa.

Puhumattomilla ei ehkä kauheesti oo vaihtoehtoja. Täytyis tarjota enemmän keinoja ilmaista itseä.

Päätetään asiakkaiden puolesta. Tässä on kehitettävää.

Teemahaastattelurungossa oli kysymys leikin hyödyntämisestä osallisuuden lisäämiseksi. Kysymys oli vaikea kaikille haastateltaville, mutta mietittyään hetken vastausta haastateltavilta nousi kaikilta kuitenkin samoja ajatuksia. Kaikki haastateltavat olivat yhtenäisesti sitä mieltä, että leikki ei ole mukana arkea suunnittellessa. Ohjattua leikkiä ei käytetä ollenkaan. Ainoastaan lapset, jotka kykenevät itsenäisesti leikkiin tai pyytävät sitä erikseen, leikkivät. Lasten leikkiä ei rikasteta millään tavalla toiminnassa. Esiin nousi jo jotkin käytössä olevat leikin keinot, kuten lelun avulla kommunikointi ja asioiden käsittely leikin keinoin.

Leikki? Ai mitä täs tarkotetaan. Kyl nää leikkii vapaa-ajalla mut ei se oo viikko-ohjelmassa erikseen.

Kyl me puhutaan sille lelun kautta. Sillon se pystyy kertomaan helpommin asioista. Et se elää ja kommunikoi sen lelun kautta.

Leikin avulla sais kyl varmaan helpommin puhuttua vaikeista asioista, ja käytetä läpi arkisiakin asioita niin kun poikaystäväjutut.

Voishan se olla meen viikko-ohjelmassa. Monelle voi opettaa leikkiä, niin sit vois leikin kauttakin keskustella asioista.

Nii kerran näin yhden leikkivän ja sen avulla tajusin et täytyis varmaan jutella moniammatillises siitä asiasta minkä näin.

Muita esiin nousseita asioita olivat lasten osallistuminen verkostopalaveriin sekä fyysisten rajoitteiden vaikutus osallistumiseen sekä tarve monipuolisempiin apuvälineisiin. Toisaalta lapset jo osallistuvat verkostopalaveriin mahdollisuuksiensa mukaan, eikä esiin noussut kehitysehdotuksia. Jos lapsi ei osallistu verkostopalaveriin, syy on usein hyvin perusteltu. Yhdessä haastattelussa pohdittiin fyysisten rajoitteiden vaikutusta yhteiseen toimintaan osallistumiseen ja kuinka sitä pystyttäisiin parantamaan erilaisten apuvälineiden avulla.

Verkostopalaveri. Mut toisaalta kyl ne kaikki tulee jotka pystyy.

Nyt saatiin ne kolmipyöräset, ne on tosi hyvät. Mut vois olla vaik talviurheiluun jotain. Vaikka sellaset tuetut pulkat. Sit kaikki vois osallistuu vähän kaikkeen.

Teemahaastatteluissa nousivat esiin havainnointi, puhumattoman lapsen kuuleminen sekä leikin merkitys. Haastatteluiden perusteella osallisuutta vammaisen lapsen kuntoutuksessa Kielossa voitaisiin lisätä antamalla aikaa ja paneutumalla yhä enemmän lapsihavainnointiin. Sitä helpottaisi pitkäaikainen asiakas/hoitosuhte asiakkaaseen.

Ongelma puhumattoman lapsen osallistumattomuudesta korostui jokaisessa haastattelussa. Yksikössä oli jo käytössään menetelmäosaamista ja materiaalia puhumattoman lapsen kuulemiseksi, mutta sen käyttöä tulisi tehostaa kaikissa arjen tilanteissa. Kuvakommunikaatio, tukiviittomat, keskustelumatto ja LOVIT-menetelmä auttavat kommunikoinnissa puhumattoman lapsen kanssa.

Tärkeimmäksi tulokseksi nousi leikin merkitys vammaisen lapsen kuntoutuksessa osallisuutta lisäävänä tekijänä. Jokainen haastateltava oli yhtä mieltä siitä, että leikkiä ei käytetä yksikössä lapsen osallistamiseksi juurikaan. Yhtä mieltä oltiin siitä, että leikin avulla lapsen osallisuutta kuntoutukseen voitaisiin lisätä. Leikki ei kuulu lapsille suunniteltavaan viikko-ohjelmaan. Leikin lisääminen viikko-ohjelmaan, leikin opettaminen ja rikastaminen toisi tuloksia. Leikin havainnointi tunnistettiin hyödylliseksi ja puuttuvaksi keinoksi.

7 POHDINTA

Opinnäytetyön tavoitteena oli saada esiin työntekijöiden henkilökohtaiset näkemykset osallisuuden toteutumisesta vammaisen lapsen kuntoutusprosessissa Antinkartanon lastenyksikkö Kielossa, sekä miten sitä voidaan kehittää. Tavoitteisiin pyrittiin pääsemään teemahaastattelujen avulla. Tarkoituksena oli laatia haastatteluista nousseiden asioiden pohjalta kehittämisehdotus osallisuuden lisäämiseksi Antinkartanon lastenyksikkö Kieloon.

Konkreettisten menetelmien kehittäminen osallisuuden lisäämiseksi on vaikea aihe. Mielestämme yksikkö tulee hyötymään leikin merkityksestä osallisuuden lisäämiseksi. Muuten tutkimuksen tulokset olivat melko lailla odotettavissa, eikä uutta tuloksissa juurikaan ilmennyt.

Haastatteluja toteutettiin verrattain vähän, mutta vastaukset olivat hyvin yhtenäiset, joten tarvetta lisähaastatteluille ei nähty. Lisää luotettavuutta olisi tuonut haastatella suurempaa joukkoa yksikön työntekijöitä.

Tuloksia voidaan hyödyntää helposti yksikössä. Etenkin leikin merkityksen vahvistaminen sekä puhumattoman lapsen kuulemisen lisääminen ovat toteutettavissa pienillä muutoksilla. Kehitysehdotuksen avulla moniammatillinen työyhteisö pystyy kehittämään uusia toimintatapoja lapsen osallisuuden lisäämiseksi kuntoutuksessa.

Opinnäytetyö valmistui nopeassa aikataulussa sen jälkeen, kun tutkimuslupa Satasairaалalta saatiin. Toisaalta opinnäytetyön aihe oli opinnäytetyön tekijöillä tiedossa pitkään ja opinnäytetyön tekijät olivat jo perehtyneet erittäin laajasti aihetta käsittelevään teoriaan ja tutustuneet työelämäympäristöön perinpohjaisesti ennen haastattelujen suorittamista. Eli vaikka kirjallinen tuotos etenikin vauhdikkaasti, oli työtä suunniteltu jo pitkään ja huolella ennen raportin laatimista. Haas-

tattelujen onnistumista edesauttoi laaja perehtyminen aiheeseen ja työympäristöön etukäteen. Näin ollen ajattelemme tutkimusluvan saannin venymisen osaltaan jopa edesauttaneen haastattelujen onnistumista.

Aina asiat eivät suju suunnitelman mukaan. Tässä opinnäytetyössä epävarmuus tutkimusluvan saannista aiheutti stressiä mutta myös valtavasti ammatillista kasvua sietää epävarmoja tilanteita. Myös varhaiskasvatuksellisen näkemyksen tuominen esiin luontevasti oli paikoittain haastavaa. Opinnäytetyön aihe on työelämälähtöinen. Lastenyksikkö Kielossa kuntoutuvien lasten ikä vaihtelee laajasti. Merkittävä oivallus opinnäytetyön tekijöille olikin lapsen iän merkityksen vähäisyys osallisuuden lisäämisessä kuntoutusprosessissa. Kehitysvammaisten ikätaso on hyvin vaihteleva ja usein keinot pitääkin miettiä ikätason eikä numeraalisen iän mukaan. Ikätaso voi olla varhaiskasvatustasolla ja siksi opinnäytetyö sopi hyvin tulevien varhaiskasvatuksen opettajien näkökulmasta tehtäväksi.

LÄHTEET

- Ahonen, K., Honkanen, K., Olli, J., Ronimus, H. & Seppänen, M (2018). *Kuuluva lapsi – kohti vammaisen lapsen osallisuutta palveluissa. Saatavilla* https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/136423/URN_ISBN_978-952-343-039-6.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Airas, C. & Brummer, K. (2003). Leikki on ikkuna lapsen sisäiseen maailmaan. Teoksessa Jari Sinkkonen (toim.) *Pesästä lentoon: Kirja lapsen kehityksestä vanhemmille*. Helsinki: Wsoy.
- Burakoff K. OIVA. Saatavilla http://papunet.net/tietoa/fileadmin/muut/vuorovaikutus/Vuorovaikutus_110609.pdf
- Draft convention on the rights of persons with disabilities. Article 3-4. Saatavilla <https://www.un.org/esa/socdev/enable/rights/ahc8adart.htm>
- Hakkarainen, P. (2008). Leikki ja leikin ohjaus varhaiskasvatuksessa. Teoksessa Helenius, A. & Korhonen, R. *Pedagogiikan palikat: Johdatus varhaiskasvatukseen ja -kehitykseen*. Helsinki: WSOY Oppimateriaalit.
- Heikka, J., Turja, L. & Hujala, E. (2009). *Arvioinnista opiksi: Havainnointi, arviointi ja suunnittelu varhaispedagogiikassa*. Vantaa: Printel.
- Helenius, A. & LummeLahti, L. (2013). *Leikin käsikirja*. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Helenius, A., Kuusi-Soots, E. & Zansen, K. (1993). *Leikin kehitys varhaislapsuudessa*. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Henkilökohtainen tiedonanto (16.10.2019). Erityisvarhaiskasvatuksen luento. Marjaana Marttila-Ojala. Diakonia ammattikorkeakoulu. Pori.
- Hujala, E. & Turja, L. (toim.) (2017). *Varhaiskasvatuksen käsikirja*.
- Isoherranen, K. (2012). *Uhka vai mahdollisuus: Moniammatillista yhteistyötä kehittämässä*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Jyväskylän yliopisto. Hiltunen, L. Graduaineiston analyysi. Saatavilla http://www.mit.jyu.fi/ope/kurssit/Graduryhma/esitysmateriaali/5%20aineiston_analysointi.ppt

- Järvikoski A, Martin M, Autti-Rämö I, Härkäpää K. (2013). Shared agency and collaboration between the family and professionals in medical rehabilitation of children with severe disabilities. *International Journal of Rehabilitation Research*
- Kahri, M. (2001). *Lapsen arki on leikkiä: Ensiaskleet 0-3 vuotiaan maailmaan*. [Helsinki]: Pienperheyhdistys.
- Kananen, J. (2012). Kehittämistutkimus opinnäytetyönä. Kehittämistutkimuksen kirjoittamisen käytännön opas. Jyväskylä: Jyväskylän ammattikorkeakoulu.
- Kivinen, J., Mikola, T. & Torvinen, L. (2016). Aikuisen rooli leikissä. VKK-Metro. Saatavilla 25.9.2019 <https://www.youtube.com/watch?v=l2BqNvNBdmU>
- Kostilainen, H., Nieminen, A. & Diakonia-ammattikorkeakoulu. (2018). *Sosiaalisen kuntoutuksen näkökulmia ja mahdollisuuksia*. Diakonia-ammattikorkeakoulu.
- Kronqvist, E. & Kumpulainen, K. (2011). *Lapsuuden oppimisympäristöt: Eheä polku varhaiskasvatuksesta kouluun*. Helsinki: WSOYpro.
- L 731/1999 Suomen perustuslaki. Saatavilla <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731>
- L 540/2018. Varhaiskasvatustilaki. Saatavilla <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2018/20180540>
- Lapsen oikeus osallistua kuntoutukseensa (2015). Lapsen edun arviointi. Saatavilla <http://look.metropolia.fi/>
- Lasten tähden. Miten kuuntelen puhumatonta lasta. Saatavilla 25.9.2019 <https://lastentahden.blogspot.com/2017/06>
- Lasten tähden. Onko pakko leikkiä (osa 2). Saatavilla 25.9.2019 <https://lastentahden.blogspot.com/2018/02/>
- Lasten tähden. Onko pakko leikkiä. Saatavilla 25.9.2019. <http://lastentahden.blogspot.com/2017/05/onko-pakko-leikkia.html>
- Lasten tähden. Vammaiset lapset osaavat leikkiä - entä aikuiset? Saatavilla <https://lastentahden.blogspot.com/2018/01/vammaiset-lapset-osaavat-leikkia-enta.html>.
- Leväsluoto, J., Kivisaari, S., (2012). *Kohti asiakaslähtöisiä sosiaali- ja terveyshuollon palvelumalleja*. Espoo: VTT.

- Oikkarinen, T. & Pölkki, H. (2012). *Näkökulmia vammaisuuteen*. [Helsinki]:
Vammaisten maahanmuuttajien tukikeskus Hilma.
- Olli, J. (2012). Lapsen oikeus tulla kuulluksi kuntoutuksessa. Saatavilla
https://yhteisomedia.fi/files/attachments/kuntoutus-lehden_artikkelit/2012/olli.pdf
- Palsanen, K. (2015). Asiakkaiden ja ammattilaisten yhteistoiminnallisen työskentelyn merkitykset ja seuraukset. *Janus: sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkimuksen aikakauslehti*, 23(2), pp. 189-204.
- Papunet. Tietoa vuorovaikutuksesta. Saatavilla http://papunet.net/tietoa/fileadmin/muut/vuorovaikutus/Vuorovaikutus_110609.pdf
- Pilke (2019). Pilke kielipolun pedagoginen toimintasuunnitelma 2019.
- Pori. Esiopetuksen opetussuunnitelma (2016). Saatavilla https://www.pori.fi/sites/default/files/atoms/files/Porin_esiopetuksen_opetussuunnitelman_perusteet.pdf
- Pori. Porin kaupungin varhaiskasvatussuunnitelma (2019). Saatavilla
https://www.pori.fi/sites/default/files/atoms/files/vasu2019_pori.pdf
- Pätynen, P. Osallistava/Kumppanuuslähtöinen kehittäminen. Saatavilla
4.3.2019. [file:///C:/Users/Heli/Downloads/Osallistava,%20kumppanuusl%C3%A4ht%C3%B6inen%20kehitt%C3%A4misprosessi%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Heli/Downloads/Osallistava,%20kumppanuusl%C3%A4ht%C3%B6inen%20kehitt%C3%A4misprosessi%20(1).pdf)
- Satasairaala. Lastenyksikkö Kielo. Saatavilla <https://www.satasairaala.fi/kehitys-vammapalvelut/antinkartanon-kuntoutuskeskus/lastenyksikko-kielo>
- Sivistystoimi, varhaiskasvatus. (2016). Esiopetuksen opetussuunnitelma. Pori.
- Sosiaali- ja terveysministeriö (13.03.2018). Oikeus osallisuuteen ja yhdenvertaisuuteen YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksien yleissopimuksen kansallinen toimintaohjelma 2018-2019. Saatavilla https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/160666/STM_2_18_WEB.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Sosiaalivirasto & Aaltonen, R. (2008). *Havainnointi ja pedagoginen tuki 3-5 -vuotiaiden lasten varhaiskasvatuksessa*. [Helsinki]: Helsingin kaupunki, sosiaalivirasto.
- Stakes. (2007). *Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet* (2. tark. p.). [Helsinki]: Stakes.

- THL (18.1.2019). Vammaisten ihmisten osallisuus. Saatavilla <https://thl.fi/fi/web/vammaispalvelujen-kasikirja/vammaisuus-yhteiskunnassa/vammaisten-ihmisten-osallisuus>
- THL. Mitä osallisuus on? Saatavilla <https://thl.fi/fi/web/hyvinvoinnin-ja-terveyden-edistamisen-johtaminen/osallisuuden-edistaminen/heikoimmassa-asemassa-olevien-osallisuus/mita-sosiaalinen-osallisuus-on->
- Tikoteekki. Kuvat kommunikoinnissa. Saatavilla https://papunet.net/sites/papunet.net/files/materiaalia/Julkaisut/kuvat_kommunikoinnissa_2014.pdf
- Tikoteekki. Talking Mats – keskustelumatto. Saatavilla <https://www.kehitysvammaliitto.fi/tikoteekki/koulutus/talkingmats/>
- Tikoteekki. Viittomat kommunikoinnissa. Saatavilla https://papunet.net/sites/papunet.net/files/tietoa/Oppaat/viittomat_kommunikoinnissa_netti_2018.pdf
- Tuomi, J. & Sarajärvi, A. (2018). Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi (Uudistettu laitos.). Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi
- Vehkakoski, T. (2006). *Leimattu lapsuus?: Vammaisuuden rakentuminen ammatti-ihmisten puheessa ja teksteissä*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Vehmas, S. (4.12.2013). Vammaisuus ja yhteiskunnallisesti luodut haitat. Helsingin yliopisto. Juhlaesitelmä. Saatavilla 28.5.2019 <https://docplayer.fi/891906-Vammaisuus-ja-yhteiskunnallisesti-luodut-haitat.html>
- Vernerin. Kommunikointi (2018). Saatavilla <https://verneri.net/yleis/kommunikointi>
- Vilka, H. & Airaksinen, T. (2003). Toiminnallinen opinnäytetyö. Helsinki. Tammi.
- Virtanen, P. (2011). *Matkaopas asiakaslähtöisten sosiaali- ja terveyspalvelujen kehittämiseen*. Helsinki: Tekes.
- Vänskä, N., Sipari, S., Pollari, K. & Huisman, A. (2018). *Lapsen oikeus osallistua kuntoutukseensa: LOOK-hankkeen arviointiraportti*. Helsinki: Kela.

LIITE 1. TEEMAHAASTATTELUKYSYMYKSET

1. Miten lapsen osallisuus toteutuu mielestäsi kuntoutuksen aikana lastenyksikkö Kielossa? Mikä toteutuu hyvin ja mikä huonosti?
2. Miten osallisuutta voisi lisätä kuntoutuksen aikana lastenyksikkö Kielossa?
3. Miten leikkiä voidaan hyödyntää osallisuuden lisäämiseksi?
4. Mitä havainnoinnin keinoja käytät?
5. Miten vammaisuus vaikuttaa lapsen osallisuuden toteutumiseen? Käytätkö erityisiä keinoja työssäsi tämän toteutumiseksi?